

Н.Є. Новосельчук, А.Ю. Дмитренко

Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

ФОРМУВАННЯ ЖИТЛОВОГО СЕРЕДОВИЩА МІСЬКИХ ОСОБНЯКІВ ХІХ СТ. (НА ПРИКЛАДІ М. ПОЛТАВА)

У статті розглянуто питання формування житлового середовища у міських старовинних особняках ХІХ століття. Стисло проаналізовано матеріал попередніх дослідників з цієї теми. На підставі виявлених об'єктів дослідження у м. Полтаві проаналізовано алгоритм формування житлового середовища в особняках ХІХ ст., їх особливості. Основний акцент зроблено на локації головних приміщень особняка, їх формуванню та функціональним навантаженням. Підтверджено, що житлове середовище особняків протягом досліджуваного періоду зазнавало змін, трансформацій, пов'язаних із його адаптацією до нових вимог, запитів його мешканців та викликів часу.

Ключові слова. житлова забудова, житлове середовище, функціональні процеси, житловий простір, адаптація, трансформація, гнучкість, архітектура, архітектурно-планувальна організація.

Постановка проблеми

Особняки та житлові будинки ХІХ століття були невід'ємною складовою структури історичних міст та уособлювали не лише уподобання їх власників, а й віддзеркалювали відповідні стильові, композиційні рішення та певні стереотипи, що склалися у ті часи. Адже їх об'ємно-просторова структура та функціональна організація були підпорядковані умовам тогочасного життя містян середнього достатку, відображали інженерно-конструктивні досягнення та естетичні вимоги даного періоду. Просторова структура існуючого у цей період особняка – це результат впливу культурних, соціально-економічних, інженерно-конструктивних, функціональних та гігієнічних факторів. Особнякам була властива складна ієрархічна структура, що призводила до накладання та перетину функціональних зон. Тому вже в ті часи прийшло осмислення необхідності застосування більш гнучких функціональних рішень та адаптування житлового простору до власних потреб.

Це ще одне підтвердження того, що житлове середовище протягом всього періоду свого існування еволюціонувало, зазнаючи змін, трансформацій, пов'язаних із його адаптацією до нових вимог і викликів часу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Історичні особняки Полтави були в колі зору дослідників у ХІХ та ХХ століттях. Ці матеріали носять переважно статистично-описовий характер і мають велике значення для підтвердження припущень [1-5], гіпотез та отриманих результатів.

Особняки, як об'єкти історико-культурної спадщини України, розглядалися й у працях науковців та краєзнавців, зокрема – у Тимофійка В. [6], Гладиша К. [7], Ігнаткіна І. та Вайнгорта Л. [8], Остроушка Л. [9], Ханка В. та інших. Сучасними дослідниками особняків в Україні виявлено їх особливості та причини виникнення, різновиди та характеристику. Деяким полтавським особнякам приділена значна увага у працях дослідників Кудрицького А. [10], Вечерського В. [11], Шевченко Л. [12-14], вищезгаданих Гладиша К., Рудинського М., Ігнаткіна І. та інших. До цієї плеяди науковців долучилася і науковиця Савченко Т., ретельно вивчаючи архітектуру Полтави кінця ХІХ – початку ХХ століть у своїй дисертаційній роботі [15]. Серед досліджуваних нею об'єктів є і міські особняки цього періоду. Особливої уваги варті наукові праці Осиченко Г., в якій авторка вивела класифікацію особняків та дослідила низку з них у центральному історичному ядрі м. Полтава [16]. Попередні напрацювання авторки статті стосувалися дослідження питань архітектурної спадщини та національних традицій України періоду кінця ХІХ – початку ХХ століть, зокрема Полтавщини та Харківщини [17, 18, 19].

Часом, у відкритих інтернет-джерелах з'являються публікації про архітектурні об'єкти Полтави, у тому числі – старовинні особняки ХІХ століття. Ці публікації містять переважно інформацію про сучасний стан даних об'єктів та частково – стислі історичні дані про об'єкти та їх власників. Це підтверджує зацікавленість цією темою містян, істориків, науковців та підкреслює актуальність даного дослідження.

Формулювання мети статті

Метою публікації є висвітлення особливостей формування житлового середовища старовинних особняків XIX століття (на прикладі міста Полтави). Наразі, теми наукових досліджень, пов'язані з історичними архітектурними об'єктами, є вельми актуальними. І не лише з точки зору їх причетності до культурно-історичної спадщини України, регіональних пам'яткоохоронних програм. А в першу чергу – з реальної загрози втратити суттєве історико-культурне надбання держави в цей складний воєнний період.

У цій роботі були задіяні методи дослідження, спрямовані на отримання якісного результату в досягненні мети. Серед них – історико-теоретичний при роботі з наявною джерельною базою, історичний та порівняльний при визначенні та обґрунтуванні архітектурних характеристик особняків Полтави та сусідніх регіонів, комплексного аналізу всіх складових об'єктів дослідження, емпіричний при проведенні натурних обстежень збережених об'єктів.

Виклад основного матеріалу

Особняк, як один з найкомфортніших варіантів житла, мав поширення в різних країнах. Його сутність має деякі відмінності. Зокрема, в нашій країні особняк – це «комфортабельний, найчастіше 1-2-поверховий багатокімнатний міський будинок, призначений для однієї сім'ї або окремої установи» [20]. Як правило, його розміщували на окремій ділянці зі службовими будівлями, садом та двором. В англомовному варіанті особняк (mansion – англ.) є «дуже великий і, зазвичай, дорогий будинок» (a very large and usually expensive house, [21]). Тут він може бути як у місті, так і в сільській місцевості, займаючи там 90 акрів землі. У франкомовному середовищі термін *hôtel particulier* (франц.) використовується для великого міського особняка на кшталт британського таунхауса. Він розташовується вздовж вулиці і відділяється від неї парадним курдонером, позаду нього знаходиться сад [22].

Топонім «особняк», вірогідно, походить від місцеположення будинку – той, що стоїть особняком, на віддаленні від інших будинків [23]. Систематизуючи вищесказане, можна узагальнити: особняк – це міський будинок для однієї родини в 1-2 поверхи, який стоїть відокремлено вздовж вулиці, формуючи її фронт забудови. Такий житловий будинок був характерним для Полтави у XIX ст. За даними Гладиша К. до 1816 року в Полтаві було споруджено біля 300 житлових будинків [7]. Історичні процеси, які відбувалися у той період в місті призвели до розшарування суспільства на певні соціальні верстви, які сприяли появі різних типів

міського житла – панської квартири, міщанського особняка, будинків торговців та ремісників, комірок робітників. Міський особняк, завдячуючи своєму ізолюваному від інших будівель розташуванню, найбільше виділявся з усіх типів житла. Він став тим новим типом міського житлового будинку, з яким асоціювалося уявлення містян про їх комфортне, незалежне, багатокімнатне житло в центральній частині міста. Такий будинок виділявся на тлі загального фронту забудови та, безперечно, привертая до себе увагу містян.

У попередніх дослідженнях науковців висвітлено розподіл полтавських особняків на функціональні зони відповідно до «умов життя людей заможного й середнього прошарку, а також художнім і конструктивним вимогам часу» [23]. Житлове середовище мало усталені функціональні зв'язки між усіма приміщеннями (Рис. 1).

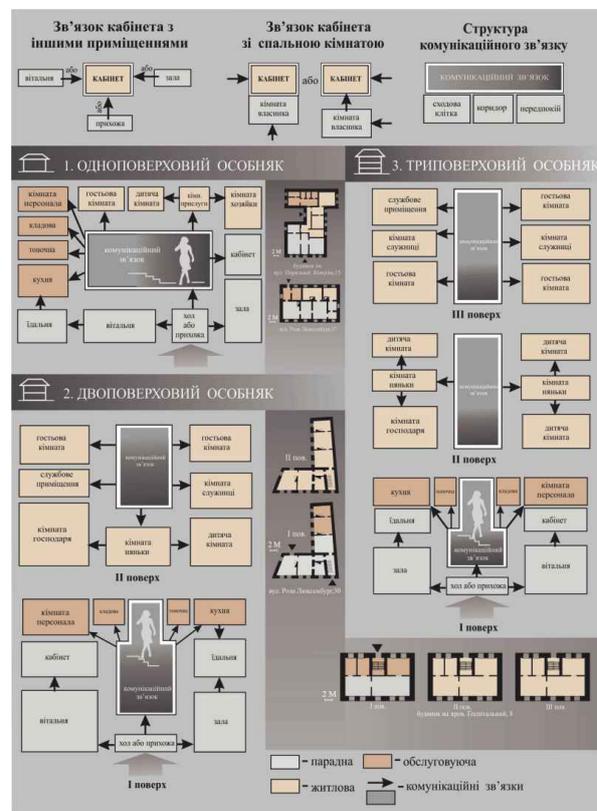

Рис. 1. Внутрішні функціональні зв'язки особняків залежно від їх поверховості (рисунок автора за матеріалами магістрантки Котенко Л.)

Як показали дослідження, структура міського населення мала значний вплив і на об'ємно-просторове вирішення особняків. З огляду на провінційний характер забудови міста та переважаючої структури населення найбільше поширення у Полтаві мали одноповерхові міщанські особняки. У планувальному вирішенні особняків

виділялися приміщення, які розташовувалися анфіладно та виходили вікнами на головну вулицю. Іноді фасади прикрашались колонами (Рис. 2, е). Як правило, входи в будинки організовувалися з бічних або дворових фасадів (Рис. 2, а, б, г, д, е), які там «обростали» дерев'яними навісами, галереями на колонах чи стовпах.

Функціональна організація внутрішнього житлового середовища міських особняків відповідала тим життєвим процесам, які в них відбувалися. Вони були пов'язані:

- з буденними життєвими потребами самих власників;
- зі щоденними господарськими обов'язками обслуговуючого персоналу;
- зі святковими заходами, прийомами тощо.

Основна увага у формуванні житлового середовища особняків була привернута до просторів, в яких перебували їх власники, тобто де відбувалися буденні й святкові процеси родини (Рис. 2). З одного боку, вони повинні були мати вишуканий естетичний вигляд, а з іншого – бути зручними щодо обслуговування. Цю частину житлового середовища особняків формували за допомогою більш парадних приміщень (як то зала, вітальня, спальні) та житлових кімнат для власників. Основні функціональні навантаження цих приміщень обумовлювали їх локацію в структурі особняка та основні параметри. Так, у більшості випадків парадні приміщення вишиковувалися вздовж головного фасаду. За своїм статусом і, відповідно, місткістю (велика кількість гостей у свята та прийоми) вони повинні були бути найбільшими в особняку.

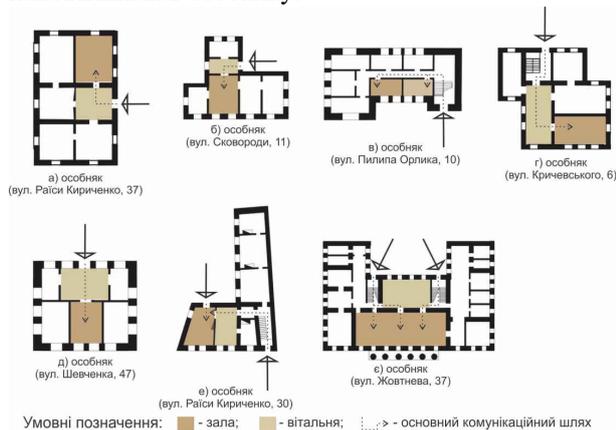

Рис. 2. Локалізація основних приміщень в старовинних особняках (рисунок автора)

Дослідження показали, що життєві процеси в старовинних особняках хоч і протікали в цілому стереотипно, але могли призводити до нашарування певних функцій. Це сприяло тому, що деякі приміщення особняків перетворювалися у багатofункціональні простори, які могли зазнавати трансформацій, у разі необхідності, для виконання

тих чи інших функцій. Підтвердженням цього є великі приміщення будинку. Зокрема, зала у звичайних особняках, як частина парадної анфілади, була прийнятною, танцювальною, столовою. Не випадково, залу в ті часи називали і «зал», і «перша приймальня», і «збірна», і «асамблейна». В деяких особняках функціональні навантаження зали передбачалися у декількох приміщеннях, розташованих поряд з вітальнею (Рис. 3).

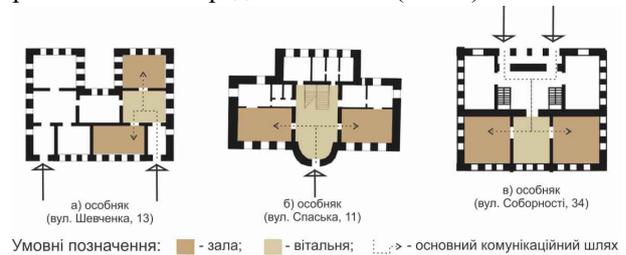

Рис. 3. Функціональні навантаження зали в старовинних особняках (рисунок автора)

Часто зала брала на себе функції вітальні, де відбувалося спілкування, проходили карткові ігри. Іноді простір зали перетворювався на ігровий для дітей власників особняка. Тут відбувалися прийоми, святкові та релігійні обряди (вітання, благословення на шлюб тощо). Така функціональна гнучкість зали ще підсилювалася меблями та відповідним обладнанням: фортепіано перетворювало її в музичну кімнату, більярдний стіл – у більярдну, книжкові шафи та бюро – у робочий кабінет господаря. Така трансформація ключового приміщення була властива у першу чергу особнякам, в яких була незначна кількість приміщень.

Забезпечуючи цілу низку життєвих процесів, зала мала більшу площу, ніж вітальня й інші парадні кімнати. Це підтверджується планами збережених особняків. Особливо вишукано зали виглядали в особняках, які розташовувалися на розі вулиць (Рис. 4). Там вони набували більш складних форм і локалізувалися в самому куті, виходячи вікнами на ріг вулиць (Рис. 4, а, б). Іноді зала набувала складних геометричних форм і в рядових особняках. Це також давало можливість розділити функціональні процеси у цьому приміщенні (Рис. 4, в).

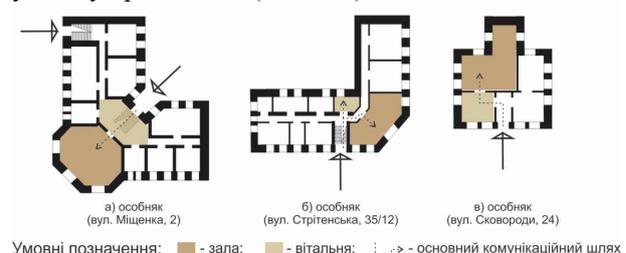

Рис. 4. Локалізація зали та її геометричні форми в старовинних особняках (рисунок автора)

На той час параметри приміщень були обмежені несучою здатністю конструктивних елементів

(дерев'яних балок), експлуатаційними можливостями (важкість опалення великих приміщень) та санітарними умовами, що потребували необхідних розмірів приміщень. Тому всі інші кімнати були менших розмірів. Виключення становить вітальня, яка збирала господарів дому у вечірні часи і зрідка могла бути такої ж площі як і зала [24]. В особняках більш пізнього часу зала вже мала менші розміри. В деяких випадках вона взагалі була відсутньою. Її функції виконували окремі приміщення – кабінет, столова, музична кімната тощо.

Подібних трансформацій в особняках зазнавала і вітальня (або/та приймальня, «салон», «диванна», «боскетна» тощо) – кімната для прийому гостей, тихого відпочинку та карткових ігор. Вона в будь-яких випадках передувала залі. Але водночас у цьому приміщенні подавали обіди, сніданки та вечері, проводилися релігійні обряди. За наявності у вітальні фортепіано – вона перетворювалася в музичну кімнату. Вітальня, або в цьому випадку – приймальня, була і місцем одноденної ночівлі гостей – лікаря, сусіда тощо (в разі необхідності, Рис. 5). Тому в деяких особняках вітальня була і приймальною.

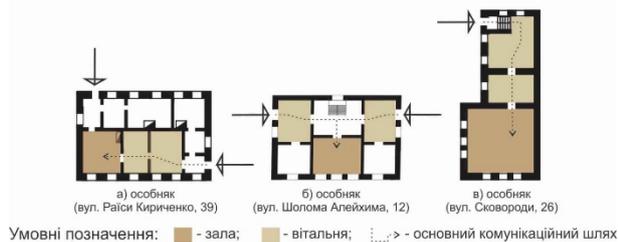
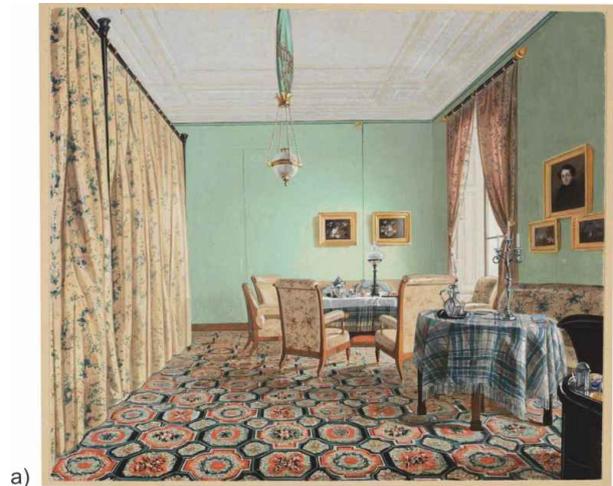

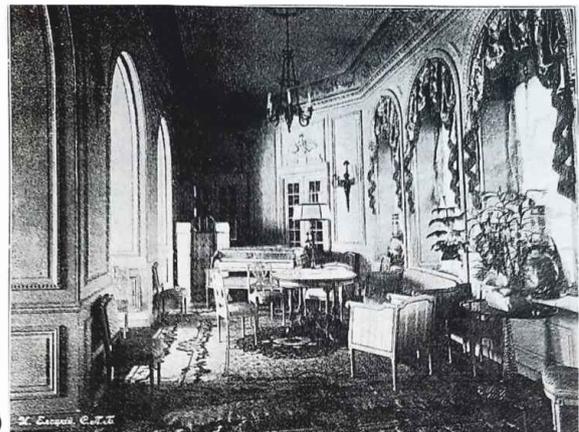
Рис. 5. Варіанти локацій вітальні та приймальної кімнати в старовинних особняках (рисунок автора)

Відомо, що підґрунтям для будівництва особняків були й так звані «образцові проекти». Часом, і вони вирізнялися функціональною гнучкістю – при однаковому планувальному вирішенні особняків пропонувалося різноманітне призначення приміщень. Тобто функціональне навантаження житлового середовища особняків адаптували під конкретні запити їх власників. Важливий ілюстративний матеріал інтер'єрів особняків досліджуваного періоду можна віднайти у тодішніх художників (часто – невідомих), які висвітлювали життя заможного міського прошарку населення. Не вдалося знайти старовинні світліни інтер'єрів, пов'язані саме з полтавськими особняками. Але, враховуючи тодішні стилеві тенденції, смаки, естетичні уподобання та запити власників цих об'єктів, можна припустити подібність в облаштуванні своїх приміщень осель з більш відомими аналогами свого часу. Цей матеріал дає можливість підтвердити винайдені положення та

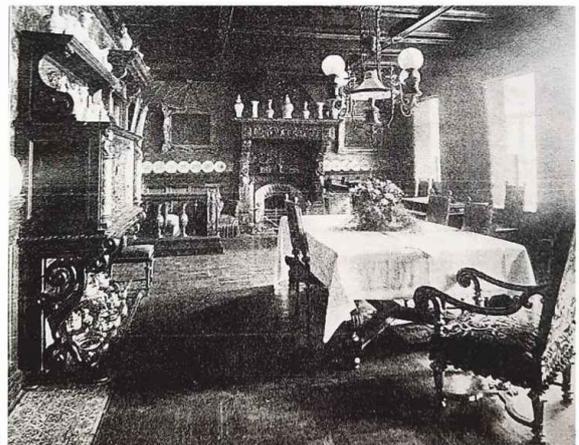
ключові результати дослідження в сенсі функціонального зонування основних приміщень особняків, їх меблів, матеріально-предметного наповнення, обладнання та елементів трансформації простору (штор для розмежування зон, перегородок-аркад, локацій меблів тощо, Рис. 6).

а)

б)

в)

Рис. 6. Інтер'єри парадних приміщень історичних особняків у художній творчості: а – вітальня в невідомому особняку 1850 р., художник – невідомий [25]; б – внутрішнє оздоблення кімнат пані Потоцької, художник – М.Х. Дубинський [26]; в – теж саме, художник – Н.А. Рубцов [26]

Висновки

Отже, у XIX столітті в структурі міського особняка сформувалося особливе житлове середовище, пов'язане з життєвими процесами їх власників, цілого покоління містян середнього прошарку того періоду. Функціональні процеси наклали свій вагомий відбиток на життєву модель мешканців міських особняків. Водночас зміни у життєвому укладі позначилися на трансформації житлового середовища. Власники старовинних особняків почали адаптувати його згідно зі своїми потребами шляхом:

- використання в інтер'єрі відповідних меблів та обладнання, властивих іншим типам приміщень (як то музична, столова, бібліотека, кабінет, дитяча ігрова тощо);
- включення в інтер'єр елементів, які дають можливість розмежувати його на різні функціональні зони – перегородки-аркади, штори тощо;
- розташування меблів та відповідного обладнання, створюючи тематичні функціональні зони – для спілкування, чаювання, карткових ігор тощо.

Внутрішнє середовище старовинних особняків стало уособленням їх сутності, світогляду, уподобань їх мешканців. Поступово житлове середовище стало чимось більш «закритим» для сторонніх/тимчасових осіб («мій будинок – моя фортеця»). Деякі функції, властиві історичним особнякам, перемістилися в офіси, набули більшої ваги й трансформувалися у цілий поверх приміщень професійного спрямування власників тощо. Саме у висвітленні таких «перевтілень», удосконалень, трансформацій вбачаємо подальші наукові дослідження у цій галузі.

Література

1. Арандаренко М. Записки о Полтавской губернии: В 3х ч. Полтава: Типография губернского правления, 1849. Ч. II. 384 с.
2. Павловський І.Ф. Полтава в XIX столітті (очерки по архивним даним с рисунками). Киевская старина. Киев, 1905. Т. ХСІ, ноябрь-декабрь. С. 228-342.
3. Бучневич В.Е. Записки о Полтаве и ее памятниках. Полтава: Типография губернского правления, 1902. 449 с.
4. Рудинський М. Архітектурне обличчя Полтави: Репринтне видання. Полтава: Мета, 1992. 37 с.
5. Акимов Е. Полтава восемьдесят лет назад. Киевская старина. Киев, 1896. Т. LV, октябрь, ноябрь, декабрь. С. 7-12.
6. Тимофієнко В.І. Енциклопедія архітектурної спадщини України: Темат. словник. Київ: УАА, 1995. 365 с.
7. Гладий К.В. Архітектура й пам'ятники Полтавщини: Путеводитель. Харків: Прапор, 1982. 104 с.

с.

8. Ігнаткін І., Вайнгорт Л. Полтава: історико-архітектурний нарис. Київ: Будівельник, 1966. 103 с.

9. Остроушко, Л. М. Полтава: путівник. Харків: Прапор, 1977. 88 с.

10. Полтавщина. Енциклопедичний довідник / А.В. Кудрицький та ін. Київ: Українська енциклопедія імені М.П. Бажана, 1992. 1024 с.: іл.

11. Вечерський В.В. Памятки архітектури й містобудування Лівобережної України: Виявлення, дослідження, фіксація. Київ: Видавничий дім А.С.С., 2005. 506 с.

12. Шевченко Л.С. Міські особняки Полтави та їх роль у формуванні просторово-предметного середовища центральної частини міста у XIX- поч. XX століття. Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. 2008. №4. С. 53-57.

13. Шевченко Л.С. Старовинні особняки Полтави XIX-початку XX століть. Історіографічний аспект. Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. 2009. № 6. С.57-61.

14. Шевченко Л.С. Стан збереженості старовинних особняків Полтави XIX – поч. XX ст. Дизайн, архітектура, образотворче мистецтво: Міжвідомчий науково-технічний зб. 2011. Випуск 8. С. 108-116.

15. Савченко Т.В. Особливості композиційно-стильового розвитку архітектури Полтави кінця XIX – початку XX століть : дис... канд. арх.: 18.00.01. Харків, 2021. 310 с.

16. Осиченко Г.О. Методичні основи реконструкції композиційних структур історичних міст (на прикладі міст центральної України) : автореф. дис. канд. арх. : 18.00.01. Харків, 2006. 20 с.

17. Novoselchuk, N. (2022). National traditions in the architecture of Ukrainian modernism of the early 20th century. *Docomoto Journal*, (67). <https://doi.org/10.52200/docomoto.67.07>

18. Bozhynskyi, N., Bozhynskyi, B., Shevchenko, L., Novoselchuk, N., Kamal, M.A. (2023). Implementation of Folk Housing Traditions in Modern Individual Housing Construction. In: Onyshchenko, V., Mammadova, G., Sivitska, S., Gasimov, A. (eds) *Proceedings of the 4th International Conference on Building Innovations. ICBI 2022. Lecture Notes in Civil Engineering*, vol 299. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-17385-1_33

19. Novoselchuk N., Shevchenko L., Troshkina O., Shevchenko A., Skorobohatko O. (2025) Kharkiv Architectural Heritage in the 19th-20th Centuries Stands in the Period of the Newest Challenges of Modernity. [International Journal of Conservation Science: Special Issue], (16), 579–592 DOI: 10.36868/IJCS.2025.si.16 pp. 579-592.

20. Мардер А.П. Архітектура : короткий словник-довідник. Київ: Будівельник, 1995. 335 с. : іл.

21. Mansion. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/mansion> (дата звернення: 09.07.2025).

22. Hôtel particulier. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/H%C3%B4tel_particulier (дата звернення: 09.07.2025).

23. Шевченко Л.С. Старовинні особняки Полтави та їх значення в архітектурному розвитку міста. Полтава: архітектура, історія, мистецтво: матеріали третьої

Всеукр. наук. конф. «Вайнгортівські читання», м. Полтава, грудень 2009. Полтава, 2009. С. 35-44.

24. Шевченко Л.С. Організація функціональних процесів у полтавських особняках XIX- поч. XX ст. Традиції та новаті у вищій архітектурно-художній освіті. 2012. Вип. №6. С. 122-124.

25. Гостиня в невідомому особняку. URL: <https://in.pinterest.com/pin/466755948897660115/> (дата звернення: 11.07.2025).

26. Общество архитекторов-художников. Ежегодник общества архитекторов-художников. 1910. Выпуск четвертый. С. 50.

References

1. Arandarenko, M. (1849). *Notes on the Poltava province: In 3 parts*. Poltava: Printing house of the provincial government.
2. Pavlovsky, I.F. (1905). Poltava in the 19th century (essays based on archival data with drawings). *Kiev antiquity*, XCI, November-December, 228-342.
3. Buchnevich, V.E. (1902). *Notes on Poltava and its monuments*. Poltava: Typographical Department of the Provincial Government.
4. Rudynskyi, M. (1992). *The Architectural Face of Poltava*: Reprint edition. Poltava: Meta.
5. Akimov, E. (1896). Poltava eighty years ago. *Kyiv antiquity*. LV, October, November, December, 7-12.
6. Timofienko, V.I. (1995). *Encyclopedia of the Architectural Heritage of Ukraine*: Thematic Dictionary. Kyiv: UAA.
7. Gladyshev, K.V. (1982). *Architecture and monuments of Poltava region*: Guide. Kharkiv: Prapor.
8. Ignatkin, I., & Weingort L. (1966). *Poltava: historical and architectural essay*. Kyiv: Builder.
9. Ostroushko, L.M. (1977). *Poltava: guidebook*. Kharkiv: Prapor.
10. Kudrytskyi, A.V. (Ed.). (1992). *Poltava region. Encyclopedic reference book*. Kyiv: Ukrainian Encyclopedia named after M.P. Bazhan.
11. Vecherskyi, V.V. (2005). *Monuments of architecture and urban planning of Left-bank Ukraine: Identification, research, fixation*. Kyiv: Publishing house A.S.S.
12. Shevchenko, L.S. (2008). City mansions of Poltava and their role in the formation of the spatial and objective environment of the central part of the city in the 19th and early 20th centuries. *Bulletin of the Kharkiv State Academy of Design and Arts*, 4, 53-57.
13. Shevchenko, L.S. (2009). Ancient mansions of Poltava of the 19th and early 20th centuries. Historiographical aspect. *Bulletin of the Kharkiv State Academy of Design and Arts*, 6, 57-61.
14. Shevchenko, L.S. (2011). The state of preservation of ancient mansions of Poltava of the 19th - early 20th centuries. *Design, architecture, fine arts: Interdepartmental scientific and technical collection*, 8, 108-116.
15. Savchenko, T.V. (2021). *Peculiarities of the compositional and stylistic development of Poltava architecture in the late 19th – early 20th centuries*: (Master's thesis). Kharkiv, O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv.
16. Osyuchenko, H.O. (2006). *Methodological foundations of the reconstruction of the compositional*

structures of historical cities (on the example of cities of central Ukraine). (Master's thesis). Kharkiv, Kharkiv National University of Civil Engineering and Architecture.

17. Novoselchuk, N. (2022). National traditions in the architecture of Ukrainian modernism of the early 20th century. *Docomoto Journal*, (67). <https://doi.org/10.52200/docomoto.67.07>

18. Bozhynskyi, N., Bozhynskyi, B., Shevchenko, L., Novoselchuk, N., Kamal, M.A. (2023). Implementation of Folk Housing Traditions in Modern Individual Housing Construction. In: Onyshchenko, V., Mammadova, G., Sivitska, S., Gasimov, A. (eds) *Proceedings of the 4th International Conference on Building Innovations. ICBI 2022. Lecture Notes in Civil Engineering*, vol 299. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-17385-1_33

19. Novoselchuk N., Shevchenko L., Troshkina O., Shevchenko A., Skorobohatko O. (2025) Kharkiv Architectural Heritage in the 19th-20th Centuries Stands in the Period of the Newest Challenges of Modernity. *[International Journal of Conservation Science: Special Issue]*, (16), 579–592 DOI: 10.36868/IJCS.2025.si.16 pp. 579-592.

20. Marder, A.P. *Architecture: a short dictionary-reference book*. Kyiv: Builder.

21. Mansion. Cambridge Dictionary. Retrieved from: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/mansion>.

22. Hôtel particulier. Retrieved from: https://en.wikipedia.org/wiki/H%C3%B4tel_particulier.

23. Shevchenko, L.S. (2009). *Ancient mansions of Poltava and their significance in the architectural development of the city*. Poltava: architecture, history, art: materials of the third All-Ukrainian scientific conference "Vaingort's readings", Poltava, LLC "Techservice".

24. Shevchenko, L.S. (2012). Organization of functional processes in Poltava mansions of the 19th and early 20th centuries. *Traditions and innovations in higher architectural and artistic education*. 2012, 6, 122-124.

25. Living room in an unknown mansion. Retrieved from: <https://in.pinterest.com/pin/466755948897660115/>.

26. Society of Architects-Artists. (1910). *Yearbook of the Society of Architects-Artists*, Issue Four, 50.

Автор: НОВОСЕЛЬЧУК Наталія Євгенівна, кандидат архітектури, доцентка, доцентка кафедри архітектури будівель та дизайну Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» Natalia NOVOSELCHUK, Associate prof. Ph.D, Department of Buildings Architecture and Design, National University "Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic"

E-mail – novoselchukne@gmail.com

ID ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7753-7872>

Автор: ДМИТРЕНКО Андрій Юрійович, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри архітектури будівель та дизайну, Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» Andrii DMYTRENKO,

Associate prof. Ph.D, Department of Buildings
Architecture and Design,
National University "Yuri Kondratyuk Poltava
Polytechnic"

E-mail – metr5555@ukr.net
ID ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4757-5218>

FORMATION OF LIVING ENVIRONMENT OF URBAN MANSIONS IN THE 19TH CENTURY (USING THE EXAMPLE OF THE CITY OF POLTAVA)

N. Novoselchuk, A. Dmytrenko

National University "Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic"

The issue of the formation of the living environment in the old urban mansions of the 19th century (using the example of Poltava) is considered in the article. It is stated that the spatial structure of the mansion of that time is the result of the influence of economic, functional, constructive, insulation, hygienic, etc. factors. Therefore, already in those days, the need to apply more flexible functional solutions capable of adapting the living space to the requirements of the time came to be understood. The material of previous researchers on this topic is briefly analyzed. This is the work of scientists, local historians, starting from the works of the 19th century. The methods used during this study are presented. The essence of the concept of "mansion" in different countries is outlined. This object of study became the new type of urban residential building, with which the townspeople's idea of their comfortable, independent, multi-room housing in the central part of the city was associated. It was found that the organization of the internal living environment of urban mansions corresponded to the life processes that took place in them. These are the everyday life needs of the owners themselves, the daily household duties of the service personnel, festive events, receptions, etc. On the basis of the identified objects of study in the city of Poltava, the algorithm for forming the living environment in mansions of the 19th century, their features were analyzed. The main emphasis in the article is on the location of the main rooms of the mansion, their formation, "relationships" and functional loads. Studies have shown that life processes in ancient mansions, although they generally proceeded in a stereotypical manner, could lead to the layering of certain functions. This contributed to the fact that some rooms of the mansions were transformed into multifunctional spaces. If necessary, they could undergo transformations to perform certain functions. Often the hall took on the functions of a living room, a playroom for owners' children, a reception room for festive and religious ceremonies. Such functional flexibility of the hall was further enhanced by furniture and appropriate equipment. The living room (or/and reception room, "salon", "sofa-room", "bosquet-room", etc.) also underwent similar transformations in the mansions. This room played the role of a room for receiving guests, quiet relaxation and card games. It is confirmed that in the 19th century, a special living environment was formed in the structure of the city mansion, associated with the life processes of their owners, an entire generation of middle-class citizens of that period. It is proven that the living environment of the mansions during the studied period underwent changes, transformations associated with its adaptation to new requirements, the wishes of its residents and challenges of the time. Ways of such adaptation were identified with the use of partitions-arcades and curtains, the inclusion of additional furniture and equipment, and their appropriate location in the mansion premises.

Keywords. Residential development, residential environment, functional processes, living space, adaptation, transformation, flexibility, architecture, architectural and planning organization.

Стаття отримана: 27.10.2025

Стаття опублікована: 19.12.2025

Стаття пройшла рецензування: 17.11.2025

